

Maria Prussak

"Miasto - wieś w kulturze polskiej XIX wieku"

Biuletyn Polonistyczny 30/3-4 (105-106), 62-65

1987

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

(1978) - wszystkie pod redakcją M.R. Mayenowej, "Tekst i zdanie" (1983) pod redakcją T. Dobrzyńskiej i E. Janus oraz "Teoria tekstu" (1986) pod redakcją T. Dobrzyńskiej.

Teresa Dobrzyńska

"MIASTO - WIEŚ W KULTURZE POLSKIEJ XIX WIEKU"

Warszawa, 15-16 XII 1986

Konferencja zorganizowana została przez Zespół Psychosocjologii Literatury IBL PAN. Uczestniczyli w niej historycy i literaturoznawcy. Referaty podzielono na trzy grupy - w zależności od zakresu tematu podejmowanego przez referenta, w praktyce okazało się, że ściśle kryteria podziału nie są możliwe.

B. G r o c h u l s k a (IH PAN) w wystąpieniu zatytułowanym "Kryzys zaufania do miasta na przełomie XVIII-XIX wieku" zajęła się ustalaniem faktycznych, materialnych przyczyn usuwania na plan dalszy problematyki miasta, która była jednym z centralnych zagadnień publicystyki Oświecenia. Jedną z przyczyn był kryzys finansowy i bankructwo wielu bankierów, które zbiegły się z drugim rozbiorem, potęgując atmosferę ostatecznego katalizmu. Wielki krach finansowy przyczynił się również do bankructwa pewnego typu myślenia, wiążącego nadzieje z potęgą kapitału nagromadzonego w wielkim mieście. Zniknięcie kapitału wywołało zmianę stosunku do miasta, które z nim kojarzono.

S. T r e u g u t t (IBL) w referacie "Święte miasto romantyków" mówił o utopii miasta jako utopii przyszłości w "Nie-Boskiej Komedii". W tym utworze temat miasta-utopii zyskał wersję najbardziej katastroficzną. Autor referatu pokazywał dwa

modele utopii: model socjocentryczny, kiedy wizja idealnego miasta przyszłości jest rajem administracyjno-technologicznym dobrze zorganizowanego społeczeństwa i jego przeciwieństwo - utopię teocentryczną, Nowe Jeruzalem, raj odzyskany, który w polskich warunkach był utożsamiany z odzyskaną wolną ojczyzną. Teocentryczna wizja świętego miasta, zgodnie z wykładnią zawartą w listach świętego Pawła, utopijna jako program do realizacji, jest jednak realną duchową więzią, motorem istnienia wspólnoty i inspiracją dla jej działania.

J. B a c h ó r z (UG) w referacie "Oswajanie miasta w powieści" pokazywał na przykładach utworów Korzeniowskiego, Kraszewskiego i "Lalki" Prusa, jak w dziewiętnastowiecznej powieści dokonuje się proces zadomowienia miasta w mentalności społecznej poprzez wprowadzanie motywów bliskich sielance, a więc społecznie akceptowanych. Na budowaną przez powieściopisarzy legendę drobnomieszczańską składa się ludowość, patriotyzm, patriarchalne rzemiosło i całkowity brak kapitału. "Lalka" pokazuje kończenie się tego świata i powstawanie nowoczesnego miasta, dynamicznego centrum. Cechuje je rozmach, pośpiech i kapitał. Drobnomieszczańska sielanka zostaje zastąpiona przez społeczeństwo geszefciarzy. "Lalka" odsłania ciemne strony wielkiego miasta. Jednak alternatywą miasta "ciemnego" nie jest tęsknota za wsią, lecz Paryż - utopijna wizja optymalnego społeczeństwa mieszczańskiego.

R. C z e p u l i s - R a s t e n i s (IH PAN) swój referat "Wieś i miasto w oczach inteligenta" poświęciła obrazowi miasta i jego ewolucji w oczach nowej grupy społecznej - pracowników umysłowych. Podstawowym źródłem do opracowania tematu były zbiory korespondencji. Na początku XIX wieku następuje w mentalności tej grupy przesunięcie ocen. Początkowa niechęć do

miasta i aprobaty wsi zostaje zastąpiona przez coraz większą niechęć do wsi, co uzasadnia sytuacja zawodowa inteligenta. Inteligenci w mieście tworzą skupiska, stają się wyodrębnionym środowiskiem, tu mają warunki pracy umysłowej i możliwości zaspokojenia aspiracji zawodowych. Dzięki miastu inteligencja staje się środowiskiem opiniotwórczym, a ze wsią kojarzy się poczucie osamotnienia społecznego i oderwania od warsztatu pracy. Nobilitacja miasta pojawia się również w wypowiedziach publicznych, gdzie dochodzi do przełamania tradycji wizji wiejskiej Polski. Odrzucając oskarżenia o kosmopolityzm, podkreśla się zalety miasta jako siedziby instytucji kultury i ośrodka życia umysłowego kraju. Nie dostrzega się natomiast ekonomicznego aspektu jego funkcjonowania.

W referacie "Literackie role chłopca" Z. S t e f a n o w s k a (IBL) zajęła się funkcją tematyki chłopskiej w literaturze. Temat chłopski zawsze spełniał funkcje ideologiczne - folklor, chłopstwo interpretowano jako rodzimą przedłacińską starożytność; mentalność chłopska, bliższa światu nadprzyrodzonemu, dawała szansę kontaktu z transcendencją. Chłop pojawiał się też w rolach romansowych - tu możliwy był jedynie związek pana z chłopką, nigdy odwrotnie. Wielość różnych, wzajemnie sprzecznych ról chłopca w literaturze, giętkość chłopomanstwa wywodziła się z faktu, że chłop był w zasadzie obiektem nieznanym, nie było kontaktu między piszącą elitą a realną wsią. Dlatego rok 1846, kiedy chłop przemówił własnym głosem, był takim zaskoczeniem dla elit społecznych i katastrofą ich programów ideologicznych.

J. J e d l i c k i (IH PAN) w referacie "Proces przeciwko miastu. Antyurbanizm końca XVIII - początku XIX wieku", zamykającym konferencję, cofnął się do początku wieku. Na przy-

kładzie literatury angielskiej dowodził tezy, że antyurbanizm nie jest postawą właściwą tylko krajom rolniczym, czyli krajom słowiańskim. Choć angielskie rolnictwo wcześniej zostało skapitalizowane, proces ten nie naruszył sielskiego archetypu, tęsknoty za zieloną Old England. Obrazy miasta jako przeciwieństwa natury tworzone są przy pomocy ciemnych barw i przenośni, wygląd zewnętrzny odzwierciedla klimat moralny miasta. Romantycy zapisali katastroficzne perspektywy rozwoju cywilizacji miejskiej, niszczącej społeczne środowisko człowieka i wartości duchowe. Antytezą miasta nie jest jednak wieś - także niszczone przez cywilizację i procesy ekonomiczne - lecz prawdziwa natura i dążenie do harmonii, przechowane w sercu prostego człowieka. Na tym tle można obserwować plagiatowość polskiego antyurbanizmu. Jego cechą oryginalną jest położenie geograficzne Polski, które wprowadza dodatkową opozycję: kosmopolityzm, zachód - narodowość. Do chłopca więc nawiązuje ideologia słowiańskiej rdzenności, w nim dostrzegając nosiciela niezafałszowanej kultury narodowej.

styczeń 1987

Maria Prussak

"PRZEMIANY FORMUŁY POLAKA W DRUGIEJ POŁOWIE XIX WIEKU"

Warszawa, 17-19 XII 1986

W gościnnych salach Instytutu Historii PAN odbyła się sesja naukowa "Przemiany formuły Polaka w drugiej połowie XIX wieku". Jej organizatorzy (Zespół Literatury Pozytywizmu IBL PAN) nie poprzestali na siłach własnych, lecz zwrócili się do naukowców wielu specjalności z prośbą o aktywne uczestniczenie